

УДК: 582.632.1(477.46)

Масальський В.П.

Дендропарк «Олександрія», м. Біла Церква

Вікова структура роду *Tilia* L. в м. Біла Церква.

Біла Церква є самим промисловим містом Київщини. Великі заводи, фабрики, приватні підприємства, більше двохсот тисяч мешканців все це створює велике рекреаційне навантаження. Тому виникають суворі вимоги до озеленення міста. Оптимальний підбір видів деревної рослинності є запорукою для отримання найкращого результату. За своїми біологічними та екологічними особливостями види роду Липа найбільше відповідають вимогам які висувають умови промислового міста. Здатність липи в п'ять-шість разів затримувати більше пилу ніж види роду тополя; газо-, та пилостійкість; пластичність при формовці; красива конусоподібна крона роблять липу незамінною в озелененні міст. До того ж види роду липа легко переносять пересадку навіть у віці до 40 років. Ця особливість є необхідною при підсажуванні крупномірного посадкового матеріалу на місце тих дерев що загинули, щоб різниця між габітусами дерев що росли та тими що підсадили, не була сильно вираженою.

В Білій Церкві широко використовують види роду липа в озелененні міста. Шляхом візуального обстеження було визначено долю участі липи в міських посадках. Вона складає по місту в цілому – 35%, а на окремих вулицях навіть до 80-90%.

Інвентаризація насаджень міста показала, що в Білій Церкві 80% приходить на липу серцелисту (*Tilia cordata* Mill.) та липу широколисту (*Tilia platyphyllos* Scop.). Найстаріші екземпляри липи серцелистої в місті ростуть на вулиці Київський біля Церкви Ісуса Христа. Їх вік перевищує 120 років. До лютого 2003 року біля цього будинку росло чотири екземпляра; їх діаметр був відповідно 92,92,96 та 100см; висота була – 23м. В лютому 2003 року два крайніх дерева були вимічені в рубку та вирізані як ті, що створюють небезпеку для руху транспорту та пішоходів. Двом липам, які залишилися було обрізано крону на висоті 12м бо широка крона нависала над дахом і під час дощу могла зломитися і пошкодити будівлю. Від вікових дерев залишилися тільки стовбури. За останні три місяці завдяки значному приросту було закладено нову крону. Є перспективи того що через чотири – п'ять років крона буде відновлена. Це свідчить про незрівняну пластичність липи при формовці, навіть в віці більше ста років. Липи ростуть по вулиці Київський, яка є початком прямого шляху до Києва, тому великий, майже цілодобовий рух автотранспорту та ще безпосередня близькість світлофора створюють великий рівень загазованості. За таких умов ці екземпляри досягли майже критичного віку, висоти та діаметру.

Липа серцелиста є одним з високо декоративних видів, які використовують в озелененні міст, але в серпні-вересні деякі екземпляри втрачають декоративність крони із-за того, що листя стає коричневим та всихає. Це сприяло тому, що в озелененні Білої Церкви почали застосовувати

інтродуковані види, які відрізняються більш декоративним виглядом крони та листя і зберігають цей вигляд до кінця жовтня, що робить їх більш перспективними при використанні в міських посадках. Інтродуценти займають приблизно 10-15% від загальної кількості лип, що ростуть в межах міста. В основному це липа американська (*Tilia Americana* L.). Поодинокі зустрічаються липа кавказька (*Tilia caucasica* Rupr.), липа маньчжурська (*Tilia mandshurica* Rupr. et Maxim.) та липа забута (*Tilia neglecta* Spach.). Вік інтродукованих видів не перевищує 40 років. Ці екземпляри мають висоту 12-18 метрів і діаметр 28-40 см. Ростуть всі екземпляри, за якими ми спостерігаємо, безпосередньо біля проїзної частини, тому вплив газів та пилу на ці рослини є багато більшим ніж в природних умовах. Незважаючи на складні екологічні умови дерева мають виражену конусоподібну розкидисту крону, не мають зовнішніх ознак ушкоджень, хвороб та шкідників. Це дає нам підстави робити висновки в тому, що ці види є перспективними для озеленення в умовах м. Біла Церква.

Останнім часом в межах міста можливо зустріти екземпляри, які за своїми фенологічними ознаками можуть відноситись до різних видів, тобто вони є гібридами, які утворилися внаслідок безконтрольного запилення. Сьогодні є неможливим визначити батьківські особини. Ця група рослин складає близько 5-10% від загальної кількості лип. В основному це молоді деревця віком до 20 років і висотою до 8 метрів. Вони мають розвинену конусоподібну крону, не мають ушкоджень чи зовнішніх ознак хвороб, зберігають декоративність крони навіть в без листяному стані і тому не поступаються за своїми декоративними якостями аборигенним та інтродукованим видам та можуть бути використані в озелененні міста.

Аналіз видового та вікового складу роду *Tilia* L., що використовується в м. Біла Церква був би не повним без аналізу маєтків графа Браницького. На увагу заслуговують два об'єкти – це дендропарк „Олександрія”, та урочище Товста.

За часів Браницьких через урочище Товста проходила алея з Білої Церкви до будинку лісника яка була створена з культури липи серцелистої. В кінці тридцятих років алею було вирізано. Пеньки дали рясну поросль, про що свідчать трьох-, чотирьох-, а інколи навіть семистовбурові дерева, що утворилися на місці вирубки. До того-ж ці дерева мають шаблеподібну форму стовбурів в комлевій частині, це свідчить про їх вегетативне походження. Багатастовбурові дерева за сімдесят років досягли висоти 17-20 метра. Діаметр дерев коливається в межах 32-52 см. На сьогоднішній день ця алея вимічена в рубку 2004 року.

Дендропарк „Олександрія” є найбільшою колекційною ділянкою деревної рослинності в м. Біла Церква. Він був заснований на території природної діброви в 1893 році. З моменту започаткування парку його перша власниця Олександра Василівна Браницька віддала перевагу посадкам. Спочатку використовувались аборигенні деревні породи, серед яких велику долю участі зайняла липа серцелиста. Було створено Головну алею з *Tilia cordata* Mill., було засаджено схили ставків в Західній балці. Значна кількість

липи серцелистої росло біля Палацевого комплексу. Частина вікових дерев дожила до нашого часу. Так на Головній алеї збереглося 31 липа, вік яких, з літературних джерел, сягає 150 років, їх висота становить 20-24 метри, діаметр коливається в межах 60-96 см. Основна частина дерев має задовільний стан, але 2 шт. за своїми санітарно-естетичним станом вимічені в санітарну рубку 2003 року.

В Західній балці зберіглося 18 лип серцелистих, вік яких близько 150 років, висота – 18-20м, діаметр-60-112см. Дерев майже повністю уражені омелою білою (*Viscum album* L.), та кленовим трутовиком (*Oxurogus populinus* (Schum. ex Fr.) Donk., що привело до майже повного руйнування стовбурів окремих екземплярів. За своїм санітарним станом 7 дерев потребують термінового видалення. Тому вони вимічені в санітарну рубку 2023 року.

Біля Палацевого комплексу залишилося 14 дерев, вік яких перевищує 150 років. Їх висота коливається в межах 22-25м, діаметр-60-88см. Їх стан задовільний.

На початку ХХ сторіччя було створено Липову алею, яка з'єднала Палацевий комплекс з Великою галявиною- центральною частиною парку. На сьогоднішній день основу алеї складають 24 липи серцелисті, вік яких близько 100 років. Їх стан задовільний.

В 1890 році (за літературними джерелами) в парку було посаджено в кв.№27 липу кримську (*Tilia euchlora* Koch.). Вона досягла висоти 24м і діаметра-80см. Цей екземпляр є найстарішим інтродуцентом роду *Tilia* L. в м. Біла Церква. Він має широку розкидисту крону, не має зовнішніх ознак хвороб чи ушкоджень тому стан липи можна вважати задовільним.

В післявоєнні роки в дендропарку „Олександрія” почали вводити нові види. В 1948 році було інтродуковано липу широколисту (*Tilia platyphyllos* Scop.). Ця липа росте в кв.№8,16,17,18,22. Вона показала себе як стійкий вид, перспективний для озеленення.

В 1960 році було посаджено 2 екземпляри липи американської (*Tilia americana* L.) в кв.№3. Ці дерева досягли висоти 16м та діаметру -32 та 36см. Вони не мають зовнішніх ознак ушкоджень або хвороб. Їх стан можна оцінити як задовільний.

В 1962 році інтродуковано липу повстисту (*Tilia tomentosa* Moench.) кв.№28 та липу європейську ф. розсічено листу (*Tilia europaea* f. „laciniata”) кв.№27. Група з трьох дерев липи повстистої прикрашає південну частину Великої галявини. Вони мають висоту 15 метрів і діаметр 44см. Липа повстиста має висоту 11 метрів і діаметр 24см.

На початку 80-х років в парку було висаджено 2 екземпляри липи маньчжурської (*Tilia mandshurica* Rupr.) в кв.№27. Місце було вибрано невдало, тому верхівки дерев вросли в крону клена гостролистого і мають пригнічений вигляд, тому потребують додаткових заходів.

Всі види роду липа, що ростуть в дендропарку „Олександрія” цвітуть і плодоносять.

Підводячи підсумки аналізу використання видів роду *Tilia* L. в озелененні м. Біла Церква, ми бачимо, що завдяки біологічним та екологічним

особливостям липа серцелиста використовується 150 років і більше, як провідна деревна порода в озелененні населених пунктів та маєтків. З часом було інтродуковано нові, більш перспективні види цього роду і їх почали активно використовувати з цією метою. Тому проводячи віковий аналіз видів роду *Tilia* L. ми бачимо, що дерева, які ростуть в межах міста і мають вік понад 60 років-це липа серцелиста; екземпляри віком 10-60 років-липа широколиста; молоді дерева віком 10-30 років –це липа американська, липа кавказька, липа маньчжурська, липа забута та гібриди. Таким чином, як ми бачимо, останнім часом є тенденція розширення видового складу роду *Tilia* L. і подальшого використання нових перспективних видів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревья и кустарники СССР: Т.4. Покрытосеменные.-М.; Л.: Изд-во АН СССР,1949.-976с.
2. Каталог рослин дендрологічного парку „Олександрія” / Л.О.Бабенко, С.І.Галкін, Н.М.Дойко та ін./Під редакцією Л.П.Мордатенко. – Біла Церква, 1997.-120с.